

הערות ותגובות — קוראים כותבים *

לכבוד העורך,

ברצוני לברך אתכם על החוברת המעניינת, גליון ב' של "אסיא". הנה הערות אחדות, אתרי קריאה פרילימינרית: ביתס לסייע רופא בשבת לחולים שאיתם בני ברית ובכלל, יש בידי תשובה מהרב י. פריימן מברלין משנת 1934; אין ערך רב להוסיף ב"מקורות נוספים" את המילה "ועוד", מפני שזה אינו מוסיף ליריעת הקורא.

בכבוד רב,

פרופ' ל. וישליצקי, י"מ.

לכבוד העורך,**

בענין רב ובהנאה רוחנית קראתי את גליון ב' של "אסיא". יישר כותכם! ברשותכם קאדיכה אעיר מספר הערות:

א. לענין במבון ובבטאון העוסקים בדברי תורה, ראוי ד"ר שלזינגר להזכר בשמו העברי, מוהר"ר אברהם יושע ז"ל;

ב. בנוגע להיטור לצורך זריקה בשבת, האם אחיות צמר-גפן בין שתי אצבעות אחרות במקום בין האגודל לאצבע תיחשב שינוי?

ג. לא הבנתי מדוע מלאכה הנעשית תוך כדי רישויו של גוי, היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, אם מטרתה הסופית היא הצלת ישראל (איגני שואל על ההיתר מצד פקו"ע אלא רק מצד מלאכה שאין צריכה לגופה), הלא ברגע זה הוא מבשל סממנים או עושה מלאכה אחרת, אותה מטרה כבמשכן, ואין לנו להתחשב במטרה הסופית. וכי טבח במלון לא יידון כמחלל שבת מדאורייתא, מפני שאין מגמתו הסופית תיקון המאכל, אלא תיקון המאכל הוא רק אמצעי בידו להשגת משכורת, שזו אינה מלאכה דאורייתא?

ד. אם אינני צורך בשאלה ג' ואנו מתחשבים במגמה הסופית ולא במטרת הביניים, אם כן מדוע לדעת האדמו"ר מקלויזנבורג לקחת תשלום, שאינה מלאכה דאורייתא הופכת את מלאכת הרפוי לצריכה לגופה?

ה. הקביעה "כל שאינה מתכוין אין ראוי לומר פסיק רישא" אינה נכונה, וכנראה יש כאן טעות סופר, כי המושג פסיק רישא משמש בדרך כלל בקשר עם דבר שאינו מתכוין דוקא, כי במתכוין אין צורך בפסיק רישא.

בכבוד רב,

הרב אביגדור ובנצל, ירושלים

הערכת המערכת:

הפנינו את השאלות הנ"ל לרב א. ולדינברג, אך עד להוצאת הגליון הזה טרם נחקבלה תשובתו.

* מכתבי הקוראים נערכו בהתאם לסדר כרוניולוגי של קבלתם במערכת. ** [מתחילת לעמ' 25 : 51—53]

לכבוד העורך,*

שמחתי לקבל את החוברת "אסיא".

קראתי את המאמר על הנושא "עצר בעלי חיים", וכן פניתי גם לכמה מראיי המקומות, ומסתפק אני עדיין מה בדבר כל מיני נסויים, שאינם בגדר מחקר אלא מבוזעים במסגרת למדית במעבדה בהיסטולוגיה, פיזיולוגיה, וכד' ובדרך כלל, כפי הנראה, אין בהם ערך לימודי ישיר ובולט, אלא אולי רק באמצעי דידקטי נוסף לאישור החומר התיאורטי. (אין כוונתי להכנת סרפרטים להסתכלות, שזה כן ללמד, אלא לנסיונות השונים שתוצאותיהם ידועות מראש). והנה, חושבני שיש כאן כמה וכמה צדדים להקל. לא מיבעיא אם הורגים תחילה את הבע"ח, שבוה מצדדים רוב הפוסקים להחיר, אלא נראה לי, שגם אם מבצעים תחילה הרדמה ומגתחים, ולבסוף הורגים את הבע"ח — אין כאן משום איסור, עיין מה שכתב בשכות יעקב, בנוסף על-כך, אפשר גם לצרף דעת היעב"ץ, שאיסור צער בע"ח אינו נוהג אלא בבע"ח המשמשים למלאכה. מעניין, על כל פנים, מדוע לא מצאתי מי שידבר על בעיה זו, או שמא נוטים לראות גם בזה "לתועלת הרפואה" ?

בכבוד רב,

אברהם פינחס, חל"אביב

ל:בוד העורך,

שמחתי לקבל את הגליונות ב' ו-ג' של "אסיא" בענייני הלכה ורפואה. זה תומר מעניין מאד ורצוי היה לשעמים גם להביאו לידיעת קוראי "הרפואה" ולא רק לתוג שלכם. מזה שנים אנו משתדלים להשיג בשביל "הרפואה" פסוקים מקדמונינו הרופאים העבריים ורק לעתים רחוקות הצלחנו בזה. בינתיים ננצל שני פסוקים שמופיעים בחוברת מס' ג' (ע"ע 33 ו-36), אנו מקוים שמערכת העתון שלכם לא תתנגד לכך.

בכבוד רב,

ד"ר י. סוס, חל"אביב
עורך "הרפואה"

לכב' העורך,

אני שמח לקרוא את זכורות "אסיא", והרשה לי להעיר על כמה נקודות, שנכתב עליהם בחוכרות האחרונות:

א. בעמ' 278 תובאה תמצית הדיון בנושא "מי ומי מותר להתעסק ברפואה על פי ההלכה", ולמעשה נדון שם רק תנאי א' — "רשות ב"ד להתעסקות ברפואה", אבל בתנאי ב' — "שלא יהא שם גדול הימנו במקצוע הרפואה", לא נדון שם במיוחד, ונראה להעיר בזה מן המקורות עצמם. תנאי זה מופיע בשו"ע ח"ד של"ו. מקורו בתורת האדם, לרמב"ן, שער הסכנה, ולכ"א זו הלכה, שקשה לעמוד בה, ואין רוב הצבור עומדים בה, ונראה היה להציע בפתרון בעיה זו כולקמן:

* [מתייחס לעמ' 263 — 269].

בשני ראשונים אחרים הדנים בהלכות רפואה, מופיעה ההלכה שלא לרפא א"כ ברשות ב"ד. ב"אהל מעד" לר' שמאל ב"ר משולם הנגיד — בשער הרפואה, וב"צדה לדרך" לר' טנחם ב"ר אהרן, תלמיד ר' יהודה בן הרא"ש. אולם האיסור שלא להותות בפני גדול לא נזכר כי אם באוהל-מעד, וזה לשונו שם: "וכל רופא בתחייב שידע גוף האדם ידיעה אמיתית עד שלא יפלא ממנו השגוי כשישתנה ויכול להחזירו אל הענין אשר יצא ממנו... ואסור לרופא לרפאות בפני גדול ממנו" ... אולם ב"צדה לדרך", מאמר ה', כלל ב' פ"ב, בהל' תולת, לא פירש דין זה.

אולם גם הרמב"ן וגם האוהל-מעד מפרשים הטעם להלכה — קל וחומר משאר דינים והוראות שבתורה, והרמב"ן מסיף — זהאיך יורה בספק נפשות במקום שגדול ממנו ... ע"כ. וככל ק"ו כידוע ישנו הכלל "דין לבא מן הדין להית כבודן", ואם כן אל לנו לאסור ברפואה יותר מאשר בהוראת דינים ואיסורים. ויעויין בשו"ע יו"ד סי' רמ"ב, בדין הוראה במקום רב, ושם בסעיף ז' — ר"ב מבאים כמה תנאים בהלכה זו, כגון שדבר הכתוב בספרי הגאונים שרי לפסוק גם במקום רב, ורק דמיי מילתא למילתא אסרי. וכן שאפרושי מאיסורא שאני — ושרי, וכן, שבדברים הידועים ואינם חידוש — שרי ועוד, ואולי יש להקיש מכאן לרפואה, שבמקרה נהדברים הגאונים והנעשים ידועים בתכמת הרפואה ואינם רעיון מיוחד ומיוחד של הרופא, או שבאים להפריש אדם מדברים המזיקים לו, או שהדברים נהוגים ורגילים במתלות מעין אלו — מותר להורות במקום שנמצא גדול ממנו, ועל זה סמכו העולם. עוד יש להעיר, שהרמב"ן כתב הדברים רק בספק נפשות — כך נראה במש"כ כטעם האיסור, כנ"ל, וא"כ כשאין חשש נפשות — יתכן שאין הק"ו קיים בכלל. — הדברים הובעו כהצעה, ועכ"פ כדאי לעיין בהם.

ב. בעמ' 270, וכן בעמ' 272, דנים בניסיון רפואי על גוף החי ע"י תרופות שתעלתן בספק או בניתוחים שתוצאותיהן אינן ברורות. ההוכר בהם, שלמעשה ישנה אי ודאות ברפואה. וא"כ במקרים המיוחדים הנרונים יש ג"כ לנטות לקולא. וזוה יעויין בתשובות המאירי "מגן-אבות" ענין י"ט, מביא כי גם כשהדפאים אומרים, שאין לאדם תקנה אלא ברפואה פלוגית — "כמה שערים יש למקום לרפאות — מה שאינם נראות לרופא, וכמה בני-אדם מתים בפניהם ורפואתם קרובה" ... ולפי סברא זו גוטה להחמיר במקרה דנן, אולם בתורת האדם לרמב"ן, שער הסכנה, כתב כי ישנה אפשרות שהרופא טועה.

ושם שואל: "ונמצא שאף החולה עצמו בא לידי ספק? וי"ל כיון שנתנה רשות לרופא לרפאות, ומצות נמי היא דרמיא רחמנא עליה, אין לו לחוש כלום...". וכאן אנו שומעים סברא — להקל בנדון דידן.

ג. בעמוד 261, מזכירים כסניף להיתר, הדעות בדבר מכניס עצמו לסכנה, או לספק פקוח-נפש — להציל אחר הנמצא בפקוח-נפש וודאי, ומקורו בבית יוסף חושן משפט סימן תכ"ו ובכס"מ הל' רוצח, פרק א' ה"ד. אולם, מלבד מה שיש לדון, שהאחרונים כתבו שלהלכה אין להתיר זאת, ע"י בסמ"ע בחו"מ תכ"ו, וא"כ

יש לעיין מתי וכיצד להשתמש בהלכה זו, יעויין בערוך השולחן שם, שכוחב לא לדקדק באיסור זה עוד דנו בזה הרב זיון ב"לאור ההלכה", והרב אונטרמן ב"שבט מיהודה".

רציתי רק לציין, שישנו חידוש של הרב קוק זצ"ל, השייך לפנינו — בספר "משפט כהן" סי' קמ"ג צ' ש"ו, מחדש בדין "לא תצמוד על דם רעך" — שבמקרה שבא להציל רבים, ובמיוחד עם שלם, ישנו היתר של "מגדר מילתא" למסור עצמו גם לחשש סכנת נפש, ואולי יש לדמות המקרה דנו, שהרפואה עשויה לסייע לרבים, למקרה שבו דן הרב קוק, ויש לעיין בזה.

ד. בעמ' 226 — 227, רניס כהצלת ולד במיתת האם, והנה יעיין בירוש' סנהדרין, פ"ח ה"ט, האוסר המתת הולד כשהוציא כבר ראשו, גם כשיש סכנה לאם — משום שא"א להתליט אם הוא תרדף או היא! (ע"ש בספ' "פני משה", ד"ה שניא היא תמן) ויש לנה נפקא מינא — במקרה שברור מיהו גורם המות, שנתשב רודף, ובמקרה של מיתת האם יש לדון, שוודאי היא תרודפת. גם בר' ירוחם, נתיב ראשון חלק א', מביא תשובת ר' גרשוני, שמה שמוציאים התינוק אבר אבר לפני שיצא ראשו — מדין רודף הוא!

ידידה מנת,
חיסה.

לכבוד העורך,

אני מתייחס למכתבי, שנתפרסם בגליון ד' של "אסיא", תשרי תשל"ב, ואשמח כשתופים את הצילומים הרצ"ב ואת תרגומי של החלפת מכתבים בין הרמיה"ר י. פריימן ובני; תשובותיו מטפלות בבעיית נסיעת רופא לחולים וקבלת תשלום בעד בקוריו בשבת.

פרופ' ל. וישליצקי, ירושלים

תרגום

ד"ר י. פריימן
רב הקהילה

ברלין, 17 בדצמבר 1934

ד"ר נכבד מאוד,

1. בהשערה, שאצל החולים שלך מדובר על חולה שיש בו סכנה, לכל הפחות ספק סכנת נפשות — הנסיעה היא מותרת, אפילו כשלא ידוע לך עם מדובר בכך ברית. כשהוא ודאי נכרי, יש צורך לחפש מצא ביחס לנסיעה בשבת, אולי לפי הצעתך.

2. ביחס לשכר בשבת, מותר להגיש חשבון, מפני שרפואת חולים נחשבת כמצוה. אצל נכרים יכולים להשתמש בתשלום לצדקה, לקניית ספרים ולדמי חבר באגודים יהודיים.

כשידמן לך, תלמד שו"ת ח"ס חו"מ סי' קצ"ד; מהר"י מברונא, סי' קי"ד; הרי בשמים מהדו"ק סי' נ"ב; מהדו"ת סי' קפ"ט; שו"מ, מהדורא שלישית, חלק ב' סי' ק"ה.

מנצ'סטר, 23 בדצמבר, 1934

ד"ר פריימן הנכבד מאד.

... תקוחי שאני מבין את התשובה בצורה נכונה כשאני מבין שאפשר להשתמש במוניטין או בתהבורה פוסבית וכשמוותר לי גם לחזור מן החולה הביתה (אחרת בקור אחד היה ממשיך למעשה כל היום, ובליל שבת היה למעשה בלתי אפשרי לחזור). לא ברור לי האם מותר לי לנהוג בעצמי במקרה שיש לי מסוכנת ...
ברלין, 30 בדצמבר 1934

ד"ר י. פריימן, רב הקהילה

ד"ר נכבד מאד,

... הנני משלים את מכתבי הקודם כתגובה לשאלתך החדשה: כשהנסיעה לחולה היא מותרת מפני שיש פקודת־נפש או ספק נפשות, גם הנסיעה בחזרה מותרת בש"ס, אבל רק בתהבורה פוסבית ולא כמונית ספציאל או במכונית פרטית. נהיגה עצמית בשום אופן לא!

לכבוד העורך.*

אני ממשיך להגות מקריאת "אסיא". יישר כוחכם. אבקש רשות להפיר שם מספר הפרות:

א. בנוגע לשכר שבת לרופא: לולא דמסתפינא אמינא, דלא תייבו חכמים אדם לעבוד חנם בשבת, אלא אמרו לו, שאם רצונו לעבוד (עבודה המותרת) יעשנה חנם ולא בשכר. אכן רופא וכיוצא בו המושבע ועומד מדר סיני לעבוד משום לא תעמוד על דם רעך, אינו חייב לעבוד חנם ורשאי ליטול שכר. ומאדמו"ר הגרש"ז אויערבאך שליט"א, שמעתי סברא אחרת בדין שכר שבת, וגם לפיה רשאי הרופא ליטול שכר. ועוד יש לחוש, דאי נימא לו לעבוד בחנם יתרפה ממלאכתו וישתמש מלבקר החולה בשבת.

ב. במאמר „כעיות רפואיות הלכהיות בפסח“ נפלה לעני"ד טעות בניסוח העלולה להכשיל רבים: חליטה אינה הרחחת מים ונתינת התמך לתוכם כמנוגד במאמר, כי חמץ מבושל הוא עדיין חמץ גמור דאורייתא וחייבים עליו כרת. חליטה מירושא הרחחת מים ונתינת הקמה לתוכו מרס יחסך, ואו יזוב אינו בא לידי חיטוי מעיקר הדין, (אלא שלבריא התמירו, דאין אנו בקיאים בחליטה).

ג. במאמר „טומאת נידה כבדיקה נניקולוגית“ יש להפיר, דהמלמד להועיל יו"ד סי' ס"ח כתב, דשמע דהמנהג בירושלים לטמא כל אשה, אשר גבדקת ע"י רוסא בין באצבע ובין בכלי, ולפ"ז אף דבשאר העולם יש לסמוך על המקילין, אולי בירושלים יש לנהוג כחומרי המקום.

ד. במכתבו של ר' ידידיה מנת שליט"א, בנוגע לעובר אי חשיב כרודף — יעויין חידושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם, הל' רוצה פ"א ה"ט.

ה. בנוגע לחזרת רופא מביקור בבית החולה ברכב בשבת, כמדומני שיש שפסקו, שמוותר לו גם לנהוג בעצמו הביתה, אם קיים סיכוי סביר, שעלולים להתקשר אליו בקרוב בקשר לחולה אחר, וכך נראה נכון לכאורה לענ"ד.

הרב אביגדור ובנצל

ירושלים

* (א) מתייחס לעמ' 29—32; ב. מתייחס לעמ' 38—42; ג. מתייחס לעמ' 167—169; ה. מתייחס לעמ' 47—48]

אודה לכם באם תעלו על דפי בטאונכם בעיה נפוצה, הטעונה פתרון משולב, של חכמי הלכה ואנשי רפואה. שכרכם יהיה כפול באם תוכלו לחלק חוות דעות מוסמכות בענין זה משני הצדדים גם יחד.

כידוע, יש הרבה נשים, שמסיבות רפואיות חייבות להמנע מהריון תקופות מסוימות. להרבה מהן אסור להשתמש בגלולה, שהיא הדרך העדיפה מבחינה הלכתית, בגלל נטייתן למחלות מסוימות. האמצעי המקובל אצל רופאים רבים הוא התדרת טבעת תוך־רחמית לתוך הרחם המונעת את ההריון. דא עקא, שטבעת זו גורמת במקרים לא מעטים לדמומים ממושכים המונעים את אפשרות טהרתה של האישה. בצד להן פוגות הנשים לרופאים המטפלים בהן, ומהם יש הרואים את עצמם בני־סמכא בהלכה, "פוסקים" לקולא או לחומרא, כל רופא לפי הבנתו האישית. לפנינו דוגמא נאה של פסיקה הלכתית, אשר חייבת להתבסס על חוות דעת מקצועית מובהקת, אולם חוות דעת זו אינה אלא בסיס לפסיקה הלכתית, אשר היא ורק היא הקובעת מבהינת ההלכה.

הבעיה ההלכתית היא, שכל דם הבא מן הרחם, בין בשעת הווסת, בין שלא בשעת הווסת, מטמא, להציא דם הבא ממנה. וזו לשון השולחן־ערוך (יו"ד, קס"ז, ה'): אם יש מכה באותו מקום — תולין בדם מכתה, ואם דם מכתה משונה מדם ואייתה — אינו תולין בדם מכתה. יש פוסקים הסוברים, שהלכה זו לא נאמרה אלא באשה הרואה דם מחמת חשמיש, אך יש המתירים גם באשה שאינה יכולה להטהר לבעלה, כגון בנידון דידן, ומהם הסוברים שאטילו אינה צריכה ספירת ז' נקיים. (עיין ב"ח שם זשי"ך ס"ק כ' ופ"ח ס"ק כ"ז ובבל ספרות הפוסקים במקום זה).

הרמ"א מבחין בין אשה שיש לה וסת קבועה, שאז אין צורך לדעת, שהמכה מוציאה בודאי דם (אם ראתה שלא בזמן וסתה), לבין אשה שאין לה וסת קבועה, שאז היא צריכה לדעת בודאות שמכתה מוציאה דם (ונרשאי הנלים האריכו בענין זה).

הבעיה הנצבת לפנינו היא, האם יש לראות בטבעת האמורה כעין מכה ברחם? אם כן, איזו מכה היא זו, האם מכה שבדאי מוציאה דם, או מכה שאינה מוציאה דם בודאות? ואם נגזר, שיש להגדיר את הטבעת כמכה המוציאה בודאי דם, האם לא יכול להוצר מצב שבו אשה תראה דם ללא הפוגה. ואם אין לה וסת קבועה לצולם לא תוכל לדעת מתי דמה מטמא ומתי לא? (וזאת להגיה, שאשה זו תטהר תמיד ולעולם לא תטמא — עיין ברמ"א שם) האם יש דרך רפואית לאבחן בין דם מחמת מכה לדם שאינו מחמת מכה?

בין השאר נודע לי על אשה, שנשאה טבעת בתוך רחמה וכתוצאה מכך לא ראתה וסת בתקופה שלמעלה מחודשיים, האם יש קשר סיבתי בין הטבעת לבין העלמה של הווסת וכיצד ניתן להסבירו?

גם אם נגיע למסקנה, שיש להקל במקרה שלפנינו, ונטהר את הדם, האם אין דרך רפואית למנוע את הדימום, כדי שלא גאלף להיכנס לפרצות דחוקות בהלכה? או האם יש הבדל בין סוגי הטבעות השונים, אשר לפיהם נוכל להמליץ לנשים להעדיף סוג אחד על פני חבירו? יש כאן לא רק שאלה הלכתית אלא גם שאלה

חינוכית, ישאשה מתרגלת לטהר כל דם הנראה לה במשך תקופה ממושכת וכתוצאה מכך עלולה לזלזל בדיני טהרה, כשלא תהיה כבר הצדקה הלכתית לכך. כמו כן יש כאן בעיה פסיכולוגית. אשה יראת-ימים, מצפונה עלול לנקוף אותה בכזאה לסמוך על היתרים, גם אם לגיטימיים הם, והיא עלולה להחמיר שלא כדין ולגרום לעצמה ולמשפחתה מתיחות לא רצויה.

אולי יכול להימצא אמצעי, אשר לפחות יצבע את הרימום שבין הווסתות לצבע טהור (כגון חום), ואז קיימת גם שאלה הלכתית אם דרך זו מותרת היא, (דרך זו דומה קצת ללבישת בגדים צבעוניים ככדי למנוע טומאת כתמים, אלא שבמקרה שלפנינו לא תמיד דרך זו יעילה, כי רבים מן הדימומים תורגים ממסגרת כתמים וקרובים לראייה ממש).

ישנן אודה לכם מאוד באם במתכם תסייע למציאת פתרונות רפואיים והלכתיים לנשים רבות, אשר כעיה זו מציקה להן.

הרב יעקב שטייגליץ
כפר מימון

לכבי העורך,

לא כבעל הלכה אני בא, ולא כיודע רפואה, רק כמסייע, ומראה מקום בלבד, הריני לציין כמה מקורות ודיונים, המסוגלים אולי, לעזור לפתרון השאלה שהוצגה ע"י הרב י. שטייגליץ, לעיל, במכתבי הקוראים, שאלתו נסבה אודות הטבעת ה"תוך רחמית", ותוצאותיה כראי ההלכה. לגבי טומאת וטהרת דם האשה.

הנה יעויין בשו"ת צ"ח אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, פרק ג' — הדין באמצעים שונים במניעת הריון, ושם בס"ק ד' (עמ' רי"ח) מגדיר את פעולתה של טבעת זו, ומוזכר שם את התוצאות העלולות לבוא משמשים כזה, כגון דלקת ברחם, יעויין שם. אומנם לגבי הבעיה הנדונית כאן לא מעיר שום דבר. ויעויין עוד בשו"ת הר"צבי, לרצ"פ פרנק, חלק יורה-דעה, סי' קנ"ג, קנ"ה, שדן בסוגי טבעות למניעת הריון — ולמניעת תזונת הרחם, וכתוצאות הנובעות מהם לגבי ספירת ד' נקיים, דווקא מביא שם החשיש — שהטבעת מונעת יציאת הדם בצורה סדירה, ע"ש. ושם אסקד שם מסייעים מעט לדון, אם הטבעת הטבעת על סדרי הדם ישנו המצב ההלכתי אם לאו. עוד דן בכך, ר' יצחק יהודה שמעלקיש בשו"ת בית יצחק, חלק יו"ד, ח"ב סי' כ', שדן שם בטבעת שבאה להחזיק הרחם במקומו, והושהתה במקומה, 6 חודשים — ובס"ק ד' מתחיל לרונ כיצד ואיך תדע אם פסקה בטהרה, יעויין שם — ובסוף התשובה עוד מחלק בין אם שם הטבעת "מחמת כאב ומחלה, אבל אם אין לה כאב, הושימה הטבעת שמה שתועיל להריון — ביה מסתפינא להקל" יעויין שם — אומנם גם כזה לא מעלה אפשרות של זיבת דם נוסף ע"י שימת הטבעת במקומה. מקור נוסף לבעיה זו, נדונה בשו"ת אבני גזר, חלק יו"ד, ח"ב, סי' רל"ו, ושם אומנם דן בטבעת שבאה מתוך "שבר", ומסתפק שם, אם השבר בני מעיים או ברחם, כמו שהאריך לדון, ע"ש, אבל מעלה שם אפשרות של מציאת דם מתוך החבור, וכתב: "שאלתי אם אפשר שיהי' דם נדה... מרופא

יהודי בבענדין ואמר... "עד מאריך שם בדין תולין הדם במכה — אי לאו, ושמא דבריו מסייעים ג"כ לפטור ולהסביר הטפס הנ"ל.

מ.י. ירושלים

לכב' העורך,

ברצוני לעיין מספר הערות למאמר ב"אטיא" עמ' 307 — 308.

השאלה: היש מקום לבטל את המציצה במילה?

המחבר מסכים להתיר את המציצה ע"י שפופרת רק אם רואים שיש איוו סכנה מצד המוצץ, אם הוא או התינוק נגוע במחלה. הכרעה כזאת יכולים להשאיר לדעת המוהל, רק במקרים נדירים ישאל הוא את הרופא אם יש חשד כזה, וגם רופאים עלולים לטעות. כדאי לי לספר דוגמא של טעות רופאים מלפני עשרים שנה בערך.

בהתייעצות השבועית של רופאי הצור של קר"ח הכללית בירושלים תחת הנהגתו של פרופ' קצנלנג'גון המנוח, הופיע תולה מתל אביב, אשר בא לבקש מפרופ' ק. כבעל סמכות ידוע במחלות עור, תעודה רפואית שמותר לו להמשיך במקצועו כמוהל למרות השינויים בעור פתח. היו בידו תעודות אישור משני רופאי קופת הולים בתל אביב. פניו היו כפני אריה, שהם סימן מובהק של מחלת הצרעת. לרופאים בתל אביב לא הייתה כפי הנראה, אפשרות לראות מקרים של המחלה הזאת בעיר של אוכלוסיה יהודית בלבד. במקום להסכים לבקשתו של המוהל האומלל, היה פרופ' ק. מוכרח לדאוג לכך, שהוא יקבל טיפול ממויך, תוך הפסקה מידית של מקצועו.

הצרעת היא מחלה נדירה בארצנו, אבל יש סכנה של העברת הצגנת. נחמת הכנסת הטיפול האנטיביוטי ירד אחוז נגועי המחלה במידה כזו, שהיתה כבר תקוה שהיא תיעלם מעל פני האדמה. אולם החל משנות הששים היא שוב התחילה להתרבות בכל הארצות, ובכלל זה גם בישראל. קרוב לודאי, שקשיי האבחנה העצומים וחוסר ידיעת סימני המחלה אצל הדור הצעיר של הרופאים אשם בזה. יש סכנה, שהמוהל ידביק את עצמו ע"י מציצת הדם דרך הפה. ועד שהמחלה תהיה ידועה לו הוא יוכל להדביק תינוקות רבים, אם הוא לא ישתמש בשפופרת. גם מקרים של העברת נחמת תוארו, אשר גרמו לכיבים שתפתיים באברי המין. בספרות תוארו גם אריסיפלה וזיהומים על ידי סטפילוקוקוס. יש להגות, שהעברת זיהומים על ידי מציצת דם דרך הפה שכיהה יותר מהמקרים המתוארים, כי המוהלים אשר דבר כזה קרה להם, לא יודרו להודיע על כך בספרות. רופא דתי, כמובן, יתנגד לביטול המציצה, אבל מן הראוי לדרוש את השימוש הכללי בשפופרת במקום המציצה דרך הפה.

ד"ר מ. מיכאל

לכב' העורך,

ראיתי לעיל, עמ' 4, שמתיר לכתוב פרטי החולה כפי הצורך שיש בהן חשש פיקוח-נפש. הן בתחילת המאמר כתב, דבמשנה-ברורה מביא דברי הט"ז, דאין זה מנהג ותיקין לעשות על ידי גוי, אבל לעניות דעתי לית ביה ספיקא דלא

באופן כזה נתכוונו הט"ז והמשנ"ב. הדבר פשוט, שמוסד קבוע כמו בית החולים יכול למנות גוי בקביעות כדי לרשום עניני החולים המתקבלים, ואין בזה שום חשש ונדגוד סכנה. ולא דבר הט"ז אלא במאורע המזדמן לשעתו, ואם יזמין שעתו ימות, אבל לא בכה"ג כלל וכלל, וזה ברור מאד לענ"ד. ומכשול גדול הוא להדפיס הוראה כזאת, כי מתוכה יבואו ללמוד עוד ועוד היתרים. ואין זה התגצלות, מה שכתבו בסוף המאמר שלא נתכוונו הלכה למעשה, כי מ"מ יסמכו על כך רבים.

ועוד נלענ"ד, כי אין להודרו יותר מדי אף בצרכי חולים, כי דורנו פרוץ, ותה"ק נפרצת מכל צד, וצריכין אנו לההויק עמודי הדת, ואין לחוש יותר מדי לצרכי יחיד במקום תקלת הרבים. ובדבר זה לא יועיל שום מידה הוראה. אלא יש צורך בסייעתא דשמיא למצוא את ההכרעה הנכונה לפי שעה, ואין כללים בדברים כאלה. והנה בעל תו"א התיר לבשל לתינוק, ומ"מ לא שמענו מי שיעשה כן. וראיתי בכתב ידו היאך תלה הדבר בהרגשת האם במצות שבת ובשמירת הגפס. וכעין אלה הדפיס את"כ בספרו.

הרב שמואל דוד הכהן מונק — חיפה

לכבוד העורך,

ברצוני להתייחס לקטע הנושא את הכותרת "נזוה לשנר המין". לעיל, עמ' 174 — 175. כי נדון הענין אם מותר להפוך זכר מבחינה גנטית לנקבה ע"י כריתת האשך. ותמצית הדברים, שאין בזה משום איסור סירוס, מכיון שאיברי זכרות אחרים אינם קיימים במקרה הנדון. ויתרה מזאת, גם באנדרוגינוס, דעת רוב הפוסקים שאין בכריתת האשכים משום סירוס כי אינו ראוי להוליד, ולכן נוטה המתבר להתיר להתפכו לזכר או לנקבה לפי השיקולים העדיפים. ומה ששיללים ממנו קיום מצוות כוכר, אין לאסור משום כך מכיון שמציאותו משתנה וכר. ע"כ.

לפי דעת, דברים אלו תמוזים מאד, שהרי שנינו בבכורים פ"ד, שאנדרוגינוס חייב בכל המצוות כאנשים ואפילו במצוות עשה שהזמן גרמן, וברור שחייבים למולו כאיש. והוא אסור בכל הלאוין שישנם כאנשים בלבד, כגון: לא תקיפו, ולא תשחית, ולגפש לא יטמא הנאמר בכהנים, ואסור ללבוש בגדים כאשה אלא לובש בגדי איש כדי שלא יבוא ליבשא (עיין בר"ש בכורים שם) ועוד בהגה וכהנה.

והנה זה ברור, שגבר זכר ודאי שיעשה ניתוחים לשינוי המין לא יוכל להפקיע בזה את עצמו ממצוות או מלאוין, שהייב בהן בתורה ודאי. וא"כ גם באופן שאדם זה הוא אנדרוגינוס וחייב בכל המצוות בתורת ספק דאורייתא להומרא, לא מיבעי לשיטת הסוברים שספיקא דאורייתא מן התורה להומרא שחייב לקיים כל המצוות מן התורה, שאז התגיון והשכל הישר מתייבים, שע"י ניתוח כזה לא יתכן שיופקע מהחייבים שישנם עליו מה"ת. אלא אפילו לשיטת הרמב"ם, הסובר שספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, אבל עכ"פ ברור שמדרבנן ודאי חייב בכל מה שגבר חייב, ועוד שיש סוברים (עיין אבני גזר, חי"ד, תס"ו ועיין תו"א הל' גדה, קנ"ד), שספק כזה שאינו יכול להתברר לעולם גם הרמב"ם מודה שבוה מן התורה להומרא (וכן כתבו הרבה אחרונים לגבי הספק של בין השמשות, שכו"ע מודים שאם עשה

מלאכה בין בע"ש בין במוצאי שבת חייב אשם תלוי) א"כ מוטלים על האדם הזה חיובים מחלטים, שלדעת רוב הפוסקים הם מן התורה וא"כ אין לומר, שע"י שינוי מציאותו יוסקע מחיובים האיים.

א. מ. שטיין

לכבי העורך,*

אודה לכם עבור משלוח הוברת "אסיא" י"א. כדבר בעתו פרסמתם את הנהל בביה"ח "הדסה" בנוגע לקריטריונים לקביעת רגע המות בתורמי איברים להשתלה. חברי ועדת מומחים מכל המקצועות הנוגעים בדבר קבעו קריטריונים אלה, ורק בעל מקצוע אחד היה חסר בה -- הרב הפוסק, וזאת דקא בענין השייך לדיני נפשות, דהיינו קביעת רגע המות. ועודקת מערכת "אסיא", שהצביעה על נקודה זו, שהקריטריונים נקבעו ללא ייעוץ רבני-הלכתי.

ב"מכתב לחבר" המוזכר אנו קוראים, שביה"ח "הדסה" הציג למשרד הבריאות לקבוע את הנהלים האלה לכל בתי החולים בארץ, ועל כן הפרסום ב"אסיא" חשוב ביותר.

הקריטריונים הנ"ל מהווים מהפכה בנוהל המקובל עד עכשיו, ובעיקר בענין דשיקות הלב. עד כה היה קבוע הנהל בין הרופאים, שכל זמן שהלב דופק, הרי זה סימן חיים. ופלא בעיני שענין דשיקות הלב חסר לגמרי בקריטריונים הנ"ל. במקום זה מופיע בנקודה זו "ביצוע הארטריוגרפיה של עורק הקרוטיד (העורק הראשי העובר בצוואר), שיוכח היעדר מוחלט של מחזור הדם במערכת הוסקולרית (כלי הדם) של המוח". הקריטריונים מבוססים, כנראה, על התנחה שרק הססקת פעולה המוח לזמן-מה היא הקובעת את המות, ושרק זרם הדם בקרוטיד אחראי לפעולה זו. אך כל זה טעון ביותר מצד הרפואה ומצד ההלכה.

בהגדרה זו מכינים גישה לאפשרות של חולה הנחשב כמת, אע"פ שלבו עדיין דופק. והמסקנה תהיה, שישאא מ"מת" זה את איבריו להשתלה, ואפילו את הלב הדופק עצמו. לפי הנהל שהיה נהוג עד עכשיו היה נחשב מקרה כזה להריגה. המתחיל כמצוה אומרים לו גמור. היה רצוי, שבחוברת הבאה של "אסיא" תופיע הוזה דעת של פוסק מצטר על ענין השיבות דשיקות הלב, ואם דבריו של בעל ה"התם סופרי" עדיין שרידים וקיימים, שרק היעדר כל דפיקה בגוף מוכיח את המוות בין שני הקריטריונים האחרים שלו.

ד"ר יעקב לוי, ירושלים

לכבוד העורך,

ברצוני להעיר מספר הערות למאמר הנשוא את הכותרת "שינוי מין באנדרוגינוס" לעיל, עמ' 142 — 146.

א. במאמר זה הובאו דברי המנתח חינוך בענין סירוסו של אנדרוגינוס, ומחבר המאמר כותב כי המנחת-חינוך נוטה להתיר. בכדי להעמיד דברים על דיוקם, ברצוני לציין, כי כל המעיין במנחת-חינוך מצדה

* [נתייחס לעמ' 231 — 232]

רצ"א, ימצא שהמנחת חינוך כתב רק שאינו חייב לשיטת הר"ף והרמב"ם, ואח"כ הוסיף, דאפשר דאף אין איסור ומסקנתו דצריך עיון.

ב. אפילו אם נאמר, שמצד האיסור של סירוס יש צד להתיר. אבל עדיין נשאר האיסור של "לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל ה'". וא"כ ע"י ניתוח אברי המין, ברור שלא יוכל להתחתן, כמבואר במנחת חינוך מצוה תקנ"ט, דגם אנדרוגינוס מצווה על לאו זה. וממה נפשך לא יוכל לישא ולא יוכל להנשא. לישא אשה לא יוכל מצד הספק שמא הוא זכר וא"כ נעשה פצוע דכא. ולהנשא לאיש לא יוכל מצד הספק שמא הוא זכר וא"כ יש איסור של משכב זכר? ולפי זה ברור, שאין כל מקום להתיר בענין זה.

ג. גם עצם דברי המנחת חינוך, שכל שאינו ראוי להוליד יש צד לומר שאין בו איסור סירוס, צ"ע. שהרי ברמב"ם (פס"ו הי"א מהל' איסורי ביאה), ובשו"ע (אבה"ע סי' ה', סעיף י"א) נפסק בזה"ל: מטריס אחר מטריס לוקה, כיצד הרי שכא אחד זכר והגיד ונבא אחר זכר את הביצים או נתקן ונבא אחר זכר חוטי ביצים וכו' כולם לוקים ואעפ"י שלא סירס אחרון אלא מסורס". מוכח מכאן בבירור, שאפילו אם אינו ראוי להוליד יש בו איסור סירוס. אמנם במנחת חינוך, רצ"א, הרגיש בזה ותילק, כיון דפעם הראשון היה שם סירוס עליו לכן חייב גם על סירוס שלאחר זה.

ונראה דמלבד שעצם סברא זו צ"ע דמהיכיו תיתי לומר חילוק בזה. הרי שלא נמצא אף פוסק שיאמר שאין איסור בסירוסו של מי שנולד סריס. והרי לפי סברתו של המנחת חינוך היה צריך להיות הדין כך, שהרי באופן זה אין שם סירוס אפילו בפעם הראשונה.

ד. במאמר הנבוא דברי הנודע ביהודה (תנינא אה"ע סי' א'), שאנדרוגינוס אינו מצווה על פריה ורבייה.

יש להעיר, שזוהי רק שיטת הרמב"ם, אך שיטת חוסי' היא שאנדרוגינוס מצווה על הפריה ורבייה כמבואר בניבוי הנ"ל בהגהת.

וכל דברי הנוב"י נאמרו רק לגבי ספק ברכות [שתכלל תמיד להקל], אך לגבי מצות פריה ורבייה וכן לגבי איסור סירוס ספיקא לחזמרא ויש לחוש לשיטת התוספות.

ה. בסוף המאמר כתב מחברו, שאין לאסור לבצע ניתוח באברי המין הנקביים אם יש צורך בדבר.

יש להעיר על דברים אלו מדברי השו"ע (אבה"ע סי' ה', סי"א), שפסק: המטריס את הנקבה פטור אבל אשור, ועיין בביאור הגר"א שם סי"ק כת, שכתב וז"ל: דלהכי לא נפקי אשה אלא ממשחתם (ויקרא כ"ב כ"ה) כיון דלא שייר בה ומעור זכר (ויקרא שם כ"ה) כגיד וביצים ואין לוקין עכ"ל. משמע מדבריו דהוי דאורייתא, שהרי לומדים איסור סירוס באשה מפסוק "משחתם". ועיין עוד בפרישת סי' ה' סי"ק ל', שכתב שיש איסור סירוס באשה מטעם לא הוהו בראה.

עוד יש להעיר, שבקומץ למנהה (בסיף סי' מנחת חינוך) מצוה תקנ"ט (בכמה מהדורות נדפס בטעות תקמ"ט) הביא את דברי רבנו דוד עראמה (תי בסוף תקיפת הראשונים) בפירושו על הרמב"ם, שכתב שדין פצוע דכא קיים גם באשה וז"ל:

אשה שסירסה עצמה ועשתה מעשה באברי הורע אסורה לבא בקהל. אמנם מדברי
החינוך, שכתב שגוהג בזכרים, משמע שסובר שאשה מותרת לבא בקהל אם
ניתחו לה את אברי המין ונסתרסה.

מכל האמור נראה בברור, שאסור לבצע ניתוח כלשהו באברי המין של אנדרוגינוס
— הן הזכריים והן הנקביים.

רק במקום חולי וסכנה יש להתיר את ביצוע הניתוח. ועדיף שהניתוח יבוצע ע"י
רופא גובר, כי יש שיטות בראשונים שנוכרי לא מצווה על הסירוס.
ויש לדון אם עדיף גם לבצע את הניתוח במקום חולי וסכנה ע"י אשה רופאה,
דאע"ג דמצווה על הסירוס (דהיינו שאסורה לסרס זכרים ולוקה מן התורה), מכל
מקום כיון שאינה מצווה על פריה ורבייה שמא קיל לגבה. וצ"ע.

א. ב. שטיין

תשובת הרב ט. שטיינברג, מחבר המאמר:

א. המנחת חינוך קובע במצוה רצ"א דלשיטת הר"ף והרמב"ם, שאנדרוגינוס אינו
ראוי להוליד, א"כ אינו חייב על סירוסו, "ואפשר דאף איסור אין כאן". ועל סמך
דבריו אלו כתבתי, שהמנחת חינוך נוטה להתיר, ובכלל לא כתב שצריך עיון. רס
בקטע שלאחריו, כאשר הוא דן בענין לגמרי אחר, כלומר, זקן שרואים שאינו
יכול להוליד, אפשר ג"כ דאין לוקין על סירוסו אף דיכול להתרפאות, מ"מ מי
ימיר דיועילו לו הרפואות, ורק על דין זה סיים בצ"ע, אבל לא על דינו של
האנדרוגינוס, כי כזה ייתכן דאף איסור אין כאן.

ב. בסיכום כתבתי, שנוסף לחשש איסור סירוס ישנו עוד איסור מטעם חובל בעצמו
והסתכנות, יפה העיר שיש כאן עוד איסור של פצוע דכא, אבל מה שכחב, שלישיא
אשה לא יוכל בכלל מטעם שהוא פצוע דכא, יש להעיר, שאין זה כלל, כי הרי
פצוע דכא שותר בגירות, כי קהל גרים לא נקרא קהל, ע"י יבמית ע"ו א, רמב"ם
הל' איסורי ביאה פט"ז הל"א, וש"ע אבה"ע סי' ה' ס"א.

ג. משיג על המנחת חינוך, שכתב ולכן המסרס אחר מסרס חייב, כיון דפעם
הראשונה היה עליו שם סירוס, וזרי לפי סכרתו של המנחת חינוך היה צריך להיות
הדין, שאין כל איסור במסרס את מי שנולד סריס, ולא נמצא כך בשום פוסק.
הנה ההבדל בין סריס אדם לסריס בידי שמים הוא בזה, שסריס בידי שמים מותר
לבא בקהל, משא"כ סריס אדם, אבל שניהם אינם ראויים להוליד, וא"כ הסוכרים,
שמי שאינו ראוי להוליד אין בו איסור סירוס, אין הכי נמי יסברו שבמקרה כזה
של סירוס בידי שמים לא יהיה חייב, אבל המסרס אחד המסרס צודק באמת
המנחת חינוך, שכיון שהיה עליו שם סירוס חייב גם על הסירוס שלאחר זה.

ד. בדבר הנידע ביהודה ציין את דברי בן המחבר בהג"ה שם, שלשיטת התוס'
אנדרוגינוס כן מצווה על פריה ורבייה. הן אמת, שבהתחלת דבריו בהסתמך על
פ"ד דמסכת בכורים כתב כן אבל בהמשך דבריו מפלפל בעצם המשנה הוואת,
אחרי שנתגלו בה סתירות, ולכן אין זה כל כך פשוט, ובסוף ציין לעיון בח"מ סי'
א סק"י.

ה. ומה שכלל בהדא מחתא, איברי מין הן הזכריים והן הנקביים של האנדרוגינוס, אין להתיר ביצוע הניתוח, רק במקרה של חולי וסכנה, אינני מסכים אהו. כי במקרה של סכנה בוודאי שאין כל שמץ של ספק שמותר, יען שזה קשור עם פיקוח נפש, אלא אפילו במקום שאין סכנה, כאשר יש צורך, יש להתיר דהרי עובדה היא שבאשה חשש האיסור קל אצלה בהרבה, מפני שאשה אינה מצווה על פריה ורבייה, ומותר לה לשתות כוס של עיקרין משא"כ בגבר. ובצירוף השיטות, המקילות באנדרוגינוס ובמיוחד לשיטת ר' יוסי שאנדרוגינוס בריה בפני עצמה, יש מקום להתיר לבצע את ניתוח אברי המין הנקביים של האנדרוגינוס, אפילו לא במקום סכנה, אלא אם יש צורך בכך.

ומה שמסתפק, האם יש להעדיף במקרה דגן אשה רופאה שהיא תנתח במקרה הצורך, היות היא אינה מצווה על פריה ורבייה. הנה כבר העלה המנחת תינוך שם, במצוה רצ"א, שאין הסירוס תלוי במצות פריה ורבייה אלא בזה שאינו ראוי להוליד, ועוד הרי אשה מצווה על מצות לשבת יצרה, ונוסף לזה היא עוברת גם על לפני עור. ואף שבעל אמונת שמואל סי' י"ד, מביאו הפרמ"ג בי"ד סי' ס"ב במשנ"ז סק"א, ס"ל דכל היכא דשרי לדידה אינו עובר על לפני עור, אבל בגדון דידן גם לדידה אסור, ועוד שהרעה הזו אינה מוסכמת. אולם המהרי"ט בקידושין ל"ד כתב לחדש, דנשים אינן מצוות על לפני עור, כי האשה השווה לאיש לכל "עוגשין" שבתורה, והרי על לאו דלפני עור לא לוקין, ברם עי' שו"ת מחזה אברהם ח"א סי' י"ב, שדחה את המהרי"ט הג"ל.

בכל זאת ברור, שהאיסור הזה קל לגבי אשה בהרבה, כודאי יש למעט באיסורים עד כמה שאפשר.